

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ольга Гнетецька

м. Київ

Стрімко мінливі умови дійсності змушують переглядати роль і значення дослідницьких здібностей у житті людини. У ХХІ столітті стає все більш очевидно, що вміння і навички дослідницького пошуку потрібні не тільки тим, чия діяльність пов'язана з науковою роботою, але і всім людям. Універсальні дослідницькі здібності, серед яких найбільш значущими є здатність швидко орієнтуватися в ситуації, творчо підходити до вирішення проблем, вміння знаходити та аналізувати інформацію, дозволяють людині активно діяти, перетворювати і творити. Основи їх розвитку закладаються вже в дошкільному віці, який характеризується особливою чутливістю до засвоєння навколишньої дійсності і активністю дошкільника-пізнавальною, дослідницькою. З великим інтересом діти беруть участь у дослідницькій роботі, проявляючи допитливість і бажання експериментувати. Спонтанно виявляється пошукова активність дитини в спеціально організованих умовах може призвести до появи психічного новоутворення, іменованого дослідними здібностями.

Інтерес до дослідницьких здібностей дитини став найбільш актуальною проблемою в психології та в дошкільній освітній практиці. Ця проблематика активно розробляється в спеціальних наукових дослідженнях (О.В. Дибін, І.Є. Куликівська, В.У. Кузьменко, Н.С. Лейтес, С.Є. Кулачківська, В.О. Павленчик, М.А. Машовець, О.В. Леонтович, О.М. Подд'яков, О.І. Савенков, М.М. Совгир) та широко цікавляться цим практичні педагоги та психологи.

Інтерес до досліджуваної проблеми у вітчизняній психології виник у 50-ті роки ХХ століття. Для встановлення сутності дослідницьких здібностей ми зверталися до праць таких науковців як О.В. Запорожець, П.Я. Гальперін, О.М. Леонт'єв, В.П. Зінченко.

Встановлено, що проблема розвитку дослідницьких здібностей розглядалась в контексті орієнтовно-дослідницької діяльності. Саме О.В. Запорожець та П.Я. Гальперін зазначають, що для успішного здійснення, виконання дії, необхідно скласти уявлення про сам об'єкт, процес і його результат, врахувати умови і їх зміни, виявити і усунути відхилення. Вся ця діяльність з обслуговування, виконання дій отримала назву орієнтовно-дослідницька діяльність. А сама структура орієнтовної діяльності включала в себе схему об'єкта, орієнтовну основу дії, схему управління процесом засвоєння. Від того, як складеться ця структура, залежить успішність не тільки самої орієнтовної діяльності, але і поведінки в цілому. І коли орієнтовна діяльність переходить у внутрішній план, вона становить психологічні механізми управління поведінкою[5;3].

Таким чином, проблема розвитку дослідницьких здібностей-не нова в психології та педагогіці, але вона не доведена до рівня практичного застосування в масовій освітній практиці. Опис феномена дослідницьких здібностей логічно почати з розгляду більш великого поняття-здібності.

Проблема здібностей є складною та багатогранною. Її комплексне дослідження проводиться на психофізіологічному, психологічному і соціально-психологічному рівнях. Однак сьогодні ми ще не можемо сказати, що вона у психології є повністю розв'язаною. У вітчизняних і зарубіжних психологів існують значні розбіжності при тлумаченні самого поняття "здібності", продовжуються дискусії про роль біологічного і соціального в структурі здібностей, залишається нерозв'язаним питання діагностики і вимірювання здібностей, продовжуються наполегливі пошуки ефективних стратегій формування і розвитку здібностей до конкретних видів діяльності.

Кожен з авторів (О.М. Лентьєв, Л.А. Венгер, С.Л. Рубінштейн, Б.Г.Ананьєв, Б.М. Теплов, Г.С. Костюк, К.К. Платонов, В.Д. Шадріков) дають своє визначення поняття "здібності", яке, в принципі, є вірним і разом з тим неповним.

О.М. Леонтьєв, визнаючи обов'язковою умовою розвитку здібностей наявність анатомо – фізіологічної основи у вигляді задатків, вказує на те, що

провідним чинником генезису здібностей є діяльність з оволодіння предметами, створеними поколіннями людей і несучими людині справді людське. Він вказує на те, що задатки не визначають зміст здібностей, а лише обумовлюють деякі індивідуальні особливості процесу розвитку здібностей і його кінцевого результату. Л.А. Венгер, розглядаючи питання про психологічну сутність здібностей, вважає головною відмінною рисою будь-яких здібностей, їх орієнтовний характер і формування в процесі засвоєння досягнень людського прогресу[2]. С.Л. Рубінштейн розумів під здібностями складне синтетичне утворення, яке включає в себе цілий ряд даних, без яких людина не була б здатна до якоїсь конкретної діяльності і властивостей, які виробляються в процесі певним чином організованої діяльності. У роботах Б.Г. Ананьєва здібності розглядаються як істотна частина загальної структури особистості, пов'язаної з характером, темпераментом, життєвою спрямованістю і індивідуально-психічним розвитком особистості[1]. На думку К.К. Платонова, здібності-це ступінь відповідності особистості в певній діяльності, яка розкривається через відношення структури особистості та вимоги до відповідної діяльності. В.Д. Шадріков розглядає здібності як властивості функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, що мають індивідуальну міру виразності і виявляються в успішності і в якісній своєрідності освоєння і реалізації діяльності[6]. Дещо іншої точки зору дотримується Б. М. Теплов, який зазначає, що здібності - це такі індивідуально-психологічні особливості, які мають відношення до успішності виконання однієї чи декількох діяльностей. Вони не зводяться до наявних навичок, умінь і знань, але можуть пояснити легкість і швидкість набуття цих навичок і знань. Схожу позицію займає Г. С. Костюк, який розуміє під здібностями такі істотні психологічні властивості людської особистості, які виявляються в її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її успіх.

Отже, визначаючи поняття здібності, всі автори сходяться в тому, що здібності - це не одна якась психологічна властивість особистості, а цілий її комплекс, що проявляється в активній діяльності людини. Таким чином,

розвиток здібностей визначається функціональними, операційними і мотиваційними механізмами, які є факторами індивідуального розвитку психічних процесів, і визначають тенденції і швидкість їх розвитку. Структура здібностей аналогічна структурі відповідної діяльності.

Крім визначення сутності здібностей ми з'ясовували специфіку дослідницьких здібностей. Дослідницькі здібності логічно кваліфікувати, відповідно до традицій вітчизняної психології, як індивідуально-психологічні особливості особистості, що виступають суб'єктивними умовами успішного здійснення дослідницької діяльності. Як і всі інші здібності, вони можуть розглядатися з різних сторін. Дослідницькі здібності виявляються у ступені прояву пошукової активності, а також у глибині, міцності оволодіння способами і прийомами дослідницької діяльності, але не зводяться до них. Причому дуже важливо розуміти, що мова йде і про сам прагнення до пошуку, і про здатність оцінювати (обробляти) його результати, і про вміння будувати своє подальше поведіння в умовах розвитку ситуації, спираючись на них. Згідно підходу О.І. Савенкова, структуру дослідницьких здібностей складають: пошукова активність, яка є мотиваційним компонентом дослідницьких здібностей; конвергентне і дивергентне види мислення, які є основними механізмами здійснення дослідницької діяльності[7].

В основі пошукової активності лежить орієнтування рефлекс, виявлений російським фізіологом І.П. Павловим. Тому потреба в пошуку, дослідницькій поведінці є вродженою, але у різних суб'єктів вона розвинена в різному ступені. Це пов'язано з тим, що при народженні індивід володіє тільки передумовами до розвитку цієї потреби, а остаточно вона формується в процесі індивідуального розвитку і соціального спілкування. В.М. Дружинін підкреслює, що середовище, в якому можуть розвиватися дослідницькі здібності володіє високим ступенем невизначеності та потенційної багатоваріантністю (багатством можливостей). Невизначеність стимулює пошук власних орієнтирів, багатоваріантність забезпечує можливість їх знаходження. Крім того, таке середовище повинне містити зразки креативної поведінки і його результати [4].

Отже, у висновку ми можемо зазначити, що дослідницькі здібності - це індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішність і якісну своєрідність процесу пошуку, придбання та осмислення нової інформації. Незважаючи на наявність великої кількості серйозних досліджень з проблеми здібностей, проблема діагностики та розвитку дослідницьких здібностей залишається не вивченою, тому перспективи нашої подальшої роботи направлені на діагностику розвитку дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку.

Література

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Венгер Л.А. Особенности принятия учебных заданий детьми 6 лет / Л.А. Венгер // Вопросы психологии. 1988. – № 4. – с. 56-62.
3. Гальперин П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин. М.: Университет, 2000. – 336 с.
4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.
5. Запорожец А.В. Избранные психологические труды / А.В. Запорожец. – В 2-т. – Т .1 – М .: Педагогика, 1986. – 192 с.
6. Познавательные процессы и способности в обучении / Под ред. В.Д. Шадрикова. М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
7. Савенков, А.И. Маленький исследователь. Как научить дошкольника приобретать знания / А.И. Савенков. Ярославль: Академия развития, 2002. – 160 с.